

ОЛЕГ МАТВІЙОВИЧ КОКУН,

*доктор психологічних наук, професор,
Інститут психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України (м. Київ),
заступник директора з науково-інноваційної роботи;*

 <https://orcid.org/0000-0003-1793-8540>,
e-mail: kokun@ukr.net

СПЕЦИФІКА ПРОФЕСІЙНОГО САМОЗДІЙСНЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Запропоновано визначення особистісного та професійного самоздійснення працівників Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України. Наведено форми, ознаки та чинники професійного самоздійснення працівників ДКВС України. Розглянуто основні технологічні підходи до психофізіологічного забезпечення професійного самоздійснення працівників ДКВС України.

Ключові слова: самоздійснення, професійне самоздійснення, чинники самоздійснення, психофізіологічне забезпечення, Державна кримінально-виконавча служба України.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Зміни, що відбуваються на етапі реформування Державної кримінально-виконавчої служби (ДКВС) України, призводять до зміни внутрішньої сутності діяльності пенітенціарних працівників. Все більшого значення набувають питання професійної самостійності, автономії, саморозвитку, самовдосконалення, самоактуалізації, самоорганізації, самореалізації, самовтілення пенітенціаристів. Ці особистісно-професійні явища можна об'єднати в один феномен – професійне самоздійснення працівників ДКВС України. Тому визначення чинників і сприяння професійному самоздійсненню пенітенціарних працівників можна розглядати важливими проблемами сучасної юридичної психології.

Стан дослідження проблеми

Окремі аспекти психології працівників Державної кримінально-виконавчої служби України вивчали Т. В. Кушнірова [1], О. В. Сахнік [2], М. М. Чичуга [1; 3] та ін. Науковці розкривають питання профілактики негативних психічних станів пенітенціарного персоналу, боротьби зі стресом працівників ДКВС України, специфіки розвитку емоційного вигорання та професійної деформації в процесі проходження служби пенітенціаристами, здійснення психологічного супроводження службової діяльності тощо. Однак дослідження, які розкривають специфіку професійного самоздійснення працівників ДКВС України, на сьогодні відсутні.

Мета і завдання дослідження

Мета дослідження – розкрити специфіку професійного самоздійснення працівників Державної кримінально-виконавчої служби України.

Завдання дослідження: провести науково-теоретичний аналіз проблеми професійного самоздійснення працівників ДКВС України; охарактеризувати технологічні підходи до психофізіологічного забезпечення професійного самоздійснення пенітенціаристів.

Наукова новизна дослідження

Уперше розкрито зміст професійного самоздійснення працівників Державної кримінально-виконавчої служби України, який являє собою реалізацію особистісного потенціалу пенітенціариста в особливих умовах професійної діяльності.

Виклад основного матеріалу

Діяльність працівників Державної кримінально-виконавчої служби України пов'язана з особливими умовами, впливом екстремальних ситуацій, дією стрес-факторів тощо. Так, вони постійно спілкуються із засудженими, негативний емоційний стан яких впливає на працівників. Конфліктні ситуації за місцем служби пенітенціарних працівників призводять до негативізму, підозрливості, дратівливості, агресивності, тривожності. Такі негативні фактори також призводять до емоційного вигорання, професійної деформації, девіантної поведінки. Усе це зумовлює пошук ефективних

заходів із протидії негативним впливам на особистість працівника ДКВС України, нейтралізації негативних психічних станів.

Як свідчать результати аналізу якості життєдіяльності службових колективів ДКВС України, не кожна особистість, яка зробила свій професійний вибір на користь органів та установ виконання покарань, здатна ефективно працювати в цій системі упродовж тривалого часу. Швидка поява ознак професійної деформації, що виникають під впливом особливостей професійної діяльності та виявляються в міжособистісних службових і неформальних стосунках, провокує скоєння працівниками ДКВС України надзвичайних подій [2, с. 296].

О. В. Сахнік відзначає, що наявні суттєві прогалини в роботі кадрових підрозділів органів та установ, що належать до сфери управління Державної кримінально-виконавчої служби України, «за напрямом профілактики негативних явищ у колективах працівників кримінально-виконавчої системи спричиняють збої у функціонуванні їх психоемоційної сфери. Потребує суттєвого удосконалення психологічне супроводження проходження служби персоналом ДПТС України на кожному з основних етапів, а саме: входження в первинну посаду (професійна адаптація до специфіки службової діяльності), переміщення за посадами (призначення в посади з більшим обсягом роботи) на етапі професійної зрілості, що є найбільш сприятливим для прояву та прогресування поведінкових відхилень. Отож, доволі гостро постає питання щодо підтримання психоемоційної стійкості, витривалості працівників пенітенціарної системи упродовж всього часу проходження служби, здатності запобігати виникненню ознак соціальної дезадаптації, девіантної поведінки, спровокованих умовами щоденної праці» [2, с. 296].

Із наведеного постає низка питань, які пов'язані з реалізацією потенційних можливостей працівників ДКВС України протидіяти негативним змінам їх особистості в процесі проходження служби та виконання професійних обов'язків.

Пошук свого місця в житті та стратегій здійснення себе безпосередньо пов'язаний із самою особистістю, її можливістю реалізувати потенційні можливості, визначенням своїх бажань, ресурсним потенціалом, що забезпечує процес самоздійснення [4].

Недостатня вивченість проблеми самоздійснення працівників ДКВС України, на що вказують науковці, визначає актуальність вивчення питань взаємозв'язку способів самоздійснення з віковими й особистісними особ-

ливостями пенітенціаристів, ролі мотиваційно-смыслових, особистісних і біографічних чинників самоздійснення в контексті вікового розвитку, особливостей індивідуальнотипологічних варіантів самоздійснення [5]. Такі дослідження можуть допомогти як створити для пенітенціарних працівників стійкі смисложиттєві орієнтири в мінливому світі, так і знайти особистісний сенс професійної самореалізації.

A. Gewirth розглядає самоздійснення як переведення в дійсність найглибших бажань людини або найбільш гідних здібностей. Пошук гідного людського життя є пошуком самоздійснення [6].

Відповідно *особистісне самоздійснення працівника Державної кримінально-виконавчої служби України* – це свідомий саморозвиток працівника, в процесі якого розкриваються його потенційні можливості в різних життєвих сферах, результатом чого є постійне досягнення особистісно та соціально значущих ефектів, формування власного «простору життя».

Тут доцільно виділити також професійне самоздійснення. Так, *професійне самоздійснення працівника Державної кримінально-виконавчої служби України* – це одна з найважливіших форм життєвого самоздійснення, що характеризується високим рівнем розкриття особистісного потенціалу пенітенціариста в особливих умовах професійної діяльності, розвитком його здібностей, взаємопоєднанням із професією, повсякчасною затребуваністю його професійної кваліфікації, широким використанням його професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями [7].

Професійне самоздійснення працівника ДКВС України має дві загальні форми – зовнішньо-професійну (досягнення значущих здобутків у різних аспектах професійної діяльності) та внутрішньо-професійну (професійне самовдосконалення, спрямоване на підвищення професійної компетентності та розвиток професійно важливих якостей і вмінь).

Серед ознак професійного самоздійснення працівників ДКВС України варто виділити такі:

1) внутрішньо-професійні: потреба у професійному вдосконаленні; наявність проекту власного професійного розвитку; переважання задоволення власними професійними досягненнями; постійна постановка нових професійних цілей; формування власного «життєво-професійного простору»;

2) зовнішньо-професійні: досягнення поставлених професійних цілей; визнання досягнень фахівця професійним співтовариством; використання професійного досвіду та здобутків

іншими фахівцями; розкриття особистісного потенціалу та здібностей у професії; вияв високого рівня творчості у професійній діяльності [7, с. 196].

Враховуючи викладене, психологічними чинниками професійного самоздійснення працівників ДКВС України є:

- рівень задоволеності змістом власної професійної діяльності;
- ступінь задоволеності своєю професією та роботою;
- задоволеність власним соціальним становищем [8].

Розглянемо основні технологічні підходи до психофізіологічного забезпечення професійного самоздійснення працівників Державної кримінально-виконавчої служби України [8].

Психофізіологічне забезпечення професійного самоздійснення пенітенціарного працівника являє собою систему послідовних заходів, спрямованих на сприяння здобуттю фахівцем максимально можливого для нього рівня професійного самоздійснення на основі врахування актуальних соціально-економічних умов, чинників, загальних і специфічних психофізіологічних закономірностей професійного самоздійснення.

Варто відзначити, що у процесі такого забезпечення можливе застосування достатньо широкого арсеналу діагностичних, розвивальних і корекційних методів сучасної психологічної та психофізіологічної практики. Це відповідає науковим уявленням про людину як цілісну біопсихосоціальну систему, що передбачає необхідність урахування різних рівнів системної організації людської індивідуальності (фізіологічного, психічного, поведінкового, особистісного, соціально-психологічного тощо) у взаємозв'язку із значущими аспектами професійної діяльності та соціальних взаємодій людини. Так, відсутність належної мотивації у працівника ДКВС України перекреслює щодо ефективності діяльності й успішного професійного розвитку всі інші позитивні моменти (наявність високого рівня розвитку необхідних психофізіологічних властивостей, професійних знань і досвіду, гігієнічно та ергономічно сприятливих умов праці, відмінного здоров'я тощо).

Психофізіологічне забезпечення професійного самоздійснення працівників ДКВС України спрямоване на забезпечення наявності у фахівців:

- задоволеності змістом власної професійної діяльності;
- задоволеності своєю професією та роботою;

- вираженості цінностей, властивих особистості, яка самоактуалізується;

- комунікативних і організаційних здібностей;

- професійної самоефективності;

- адекватної самооцінки;

- на розвиток творчої спрямованості особистості фахівця;

- на розвиток внутрішньої професійної мотивації;

- на формування індивідуального стилю професійної діяльності;

- на збільшення професійної мобільності;

- на профілактику виникнення таких негативних особистісно-професійних явищ, як професійне вигорання та професійна деформація;

- на підтримку гарного стану здоров'я [8].

Потрібно зазначити, що в процесі організації психофізіологічного забезпечення професійного самоздійснення пенітенціарного персоналу слід враховувати стаж служби. Так, у працівників, які працюють: 5 років – виникає ймовірність розвитку початкового рівня професійної деформації; 6–10 років – відмічається початковий та більшою мірою середній рівні; 11–15 років – часто виникає високий рівень; більше 15 років – ймовірність дуже висока, деформованість практично немінуча. Також деформованість працівників ДКВС України залежить не лише від стажу служби в установі, а й від сили деформуєного впливу, що об'єктивно залежить від конкретної службової діяльності й інших факторів [3, с. 46].

Із професійною деформацією пенітенціарних працівників пов'язані такі деструктивні психічні стани, як тривога, агресивність, підозрілість, самовпевненість, замкнутість, сум тощо. Вони перешкоджають успішному виконанню службових обов'язків і життєдіяльності взагалі. Тому актуальним є пошук дієвих особистісно-професійних концептів, які дадуть працівникам ДКВС України можливість розкрити внутрішні ресурси не лише з метою підвищення власної стійкості до соціально-економічних перетворень, а й для отримання бажаного вектора особистісного розвитку. Саме таким особистісно-професійним концептом є феномен професійного самоздійснення. Тому психолог по роботі з персоналом ДКВС України повинен сприяти досягненню пенітенціарними працівниками професійного самоздійснення.

Крім того, професійне самоздійснення працівників ДКВС України відіграє важливу роль в їх професійній діяльності. Такими напрямками впливу є:

- підвищення ефективності професійної діяльності (покращуються показники);
- профілактика та нейтралізація негативних психічних станів (агресії, тривожності тощо);
- профілактика конфліктної поведінки (конфліктів із засудженими, конфліктів із колегами);
- профілактика емоційного вигорання (виникає через тривалий вплив злочинного світу);
- профілактика професійної деформації (негативних змін особистості, які призводять до відповідної поведінки працівників);
- профілактика девіантної поведінки (правопорушень за участі пенітенціарного персоналу) тощо.

Здійснення психофізіологічного забезпечення професійного самоздійснення працівників ДКВС України передбачає два послідовні етапи – загальний та індивідуальний [8].

Загальний етап психофізіологічного забезпечення професійного самоздійснення пенітенціаристів передбачає заходи, які в цілому сприяють підвищенню рівня професійного самоздійснення всіх фахівців. Тобто ці заходи повинні забезпечити підвищення у фахівців рівня задоволеності змістом власної професійної діяльності, своєю професією та роботою, вираженості цінностей, властивих особистості, яка самоактуалізується, комунікативних здібностей, професійної самоефективності тощо.

Загальний етап складається з чотирьох підетапів:

1) організаційного – визначення специфіки діяльності ДКВС України, основних вимог, які висуваються до фахівців, умов, в яких вони працюють, тощо;

2) діагностичного – здійснення психодіагностики фахівців із використанням психодіагностичних методик (самоактуалізаційний тест Е. Шострома – САТ, «Мотивація професійної діяльності» (методика К. Замфір у модифікації А. Реана), шкала самоефективності Р. Шварцера та М. Єрусалема, методика «Вивчення задоволеності своєю професією та роботою», методика виявлення комунікативних та організаційних здібностей – КОЗ-2, модифікація опитувальника на професійне «вигорання» та деформацію – МВІ);

3) формуально-розвивального – на основі аналізу отриманих на попередніх двох підетапах результатів визначаються та здійснюються відповідні заходи, спрямовані на підвищення в пенітенціарних працівників рівня професійного самоздійснення;

4) контрольного – здійснення повторного дослідження, спрямованого на визначення

ефективності заходів, що були застосовані на третьому підетапі.

Індивідуальний етап психофізіологічного забезпечення професійного самоздійснення пенітенціаристів передбачає індивідуальну практичну роботу з окремим працівником (працівниками) залежно від їх діагностичних результатів, а також індивідуалізований підбір певних заходів і методів, спрямованих на допомогу у професійному самоздійсненні певному фахівцеві.

Слід зазначити, що індивідуальний етап складається з трьох підетапів:

1) аналізу індивідуальних діагностичних результатів працівників з метою визначення тих, з якими доцільно індивідуально практично працювати; розробки індивідуальних програм, спрямованих на сприяння професійному самоздійсненню певного фахівця;

2) формуально-розвивального – виконання працівником індивідуальної програми при постійному супроводі цього процесу психологом по роботі з персоналом ДКВС України;

3) контрольного – визначення ефективності індивідуальної роботи, прийняття рішення про її завершення (з наданням рекомендацій щодо подальшої самостійної роботи пенітенціарного працівника) чи продовження.

Психофізіологічне забезпечення професійного самоздійснення працівників ДКВС України здійснюється психологами по роботі з персоналом і старшими інспекторами з виховної та соціально-психологічної роботи з персоналом органів та установ виконання покарань у тісній співпраці з керівництвом і керівниками окремих структурних підрозділів (наприклад, із начальником відділу нагляду і безпеки установи виконання покарань стосовно молодшого інспектора цього відділу).

У ході психологічної роботи з працівниками ДКВС України виникає низка проблем: значна зайнятість працівника, втома працівника, відсутність вільного часу у працівника тощо. Вирішення цих проблем залишається актуальним на сучасному етапі становлення служби.

Висновки

Особистісне самоздійснення працівника Державної кримінально-виконавчої служби України – це свідомий саморозвиток працівника, в процесі якого розкриваються його потенційні можливості в різних життєвих сферах, результатом чого є постійне досягнення особистісно та соціально значущих ефектів.

Професійне самоздійснення працівника Державної кримінально-виконавчої служби

України – це одна з найважливіших форм життєвого самоздійснення, що характеризується високим рівнем розкриття особистісного потенціалу пенітенціариста в його професії.

Ознаками професійного самоздійснення працівників Державної кримінально-виконавчої служби України є: 1) внутрішньо-професійні (потреба у професійному вдосконаленні; наявність проекту власного професійного розвитку; переважаюче задоволення власними професійними досягненнями; постійна постановка нових професійних цілей; формування власного «життєво-професійного простору»); 2) зовнішньо-професійні (досягнення поставлених професійних цілей; визнання досягнень фахівця професійним співтовариством; використання професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями; розкриття особистісного потенціалу та здібностей у професії; вияв високого рівня творчості у професійній діяльності).

Психологічними чинниками професійного самоздійснення працівників Державної кримінально-виконавчої служби України є: рівень задоволеності змістом власної професійної діяльності; ступінь задоволеності своєю професією та роботою; задоволеність власним соціальним становищем.

Важливим є психофізіологічне забезпечення професійного самоздійснення працівника ДКВС України, що являє собою систему послідовних заходів, спрямованих на сприяння здобуттю фахівцем максимально можливого для нього рівня професійного самоздійснення на основі врахування актуальних соціально-економічних умов, чинників, загальних і специфічних психофізіологічних закономірностей професійного самоздійснення. Упровадження такого забезпечення у практику залишається актуальним питанням.

Список бібліографічних посилань

1. Кушнірова Т. В., Чичуга М. М. Особливості деструктивних психічних станів персоналу установ виконання покарань в професійній діяльності. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2015. Вип. 2 (47). С. 15–21.
2. Сахнік О. В. Актуальні аспекти психологічного супроводження проходження служби працівниками Державної пенітенціарної служби України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна*. 2013. № 2. С. 295–302.
3. Чичуга М. М. Профілактика деструктивних психічних станів працівників соціально-психологічної служби установ виконання покарань України : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06. Харків, 2016. 265 с.
4. Алонцева А. И. Самоосуществление личности в юношеском возрасте. *Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия: Педагогика, психология*. 2011. № 3 (6). С. 23–26.
5. Лукина Е. А. Особенности самоосуществления человека в разные периоды взрослости : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.13. СПб., 2006. 258 с.
6. Gwirth A. *Self-Fulfillment*. Princeton, NJ : Princeton University Press, 2009. 235 p.
7. Психофізіологічні закономірності професійного самоздійснення особистості : монографія / О. М. Кокун, В. В. Клименко, О. М. Корніяка та ін. ; за ред. О. М. Кокуна ; Нац. акад. пед. наук України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ : Пед. думка, 2015. 297 с.
8. Кокун О. М. Чинники та психофізіологічне забезпечення професійного самоздійснення особистості // Національна академія педагогічних наук України – 25 років. Київ : Сам, 2017. С. 134–140.

Надійшла до редколегії 23.12.2018

КОКУН О. М. СПЕЦИФИКА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ САМОРЕАЛИЗАЦИИ СОТРУДНИКОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ

Предложено определение личностной и профессиональной самореализации сотрудников Государственной уголовно-исполнительной службы (ГУИС) Украины. Приведены формы, признаки и факторы профессиональной самореализации сотрудников ГУИС Украины. Рассмотрены основные технологические подходы к психофизиологическому обеспечению профессиональной самореализации сотрудников ГУИС Украины.

Ключевые слова: самореализация, профессиональная самореализация, факторы самореализации, психофизиологическое обеспечение, Государственная уголовно-исполнительная служба Украины.

KOKUN O. M. SPECIFICITY OF PROFESSIONAL SELF-ACTUATING OF THE EMPLOYEES OF THE STATE PENITENTIARY SERVICE OF UKRAINE

The specifics of professional activity of the employees of the State Penitentiary Service (SPS) of Ukraine have been revealed; and the definition of personal and professional self-actuating of the employees of SPS of Ukraine has been offered.

The forms (objectively and internally professional) and features of professional self-actuating of the employees of the State Penitentiary Service of Ukraine have been determined. Internally professional features of professional self-actuating of the employees of the State Penitentiary Service of Ukraine include: the need for professional development; availability of the project of own professional development; prevailing satisfaction with their own professional achievements; constant setting of new professional goals; formation of the own “life-professional environment”. Objectively professional features of professional self-actuating have been called: achievement of the set professional goals; recognition of specialist achievements by a professional community; use of professional experience and achievements by other specialists; disclosure of personal potential and abilities in the profession; manifestation of high level of creativity in professional activity. The factors of professional self-actuating of the employees of the State Penitentiary Service of Ukraine have been characterized. It is: the level of satisfaction with the content of the own professional activities; degree of satisfaction with the own profession and work; satisfaction with the own social status.

The main technological approaches to psycho-physiological provision of professional self-actuating of the employees of the State Penitentiary Service of Ukraine have been considered. It has been noted that the professional self-actuating of the employees of the State Penitentiary service of Ukraine plays an important role in their professional activity. Such areas of influence are: increase in the efficiency of professional activities (indicators are improved); prevention and neutralization of negative mental states (aggression, anxiety, etc.); prevention of conflict behavior (conflicts with convicts, with colleagues); prevention of emotional burnout (occurs in case of prolonged impact of the criminal world); prevention of professional deformation (negative personality changes leading to appropriate behavior of employees); prevention of deviant behavior (offenses involving the penitentiary staff), etc.

Keywords: *self-actuating, professional self-actuating, factors of self-actuating, psycho-physiological provision, State Penitentiary Service of Ukraine.*